

УДК 331.101.6(477)

*Л.С. ЛІСОГОР,
доктор економічних наук, завідувач відділу
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В Птухи НАН України*

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ

Актуальність теми. Глобалізація світового економічного простору обумовлює посилення залежності національних економік як невід’ємних його структурних елементів від шоківих впливів екзогенного характеру. Перебування переважної більшості країн у стані рецесії внаслідок впливу кризових явищ 2008–2010 рр. наочно свідчить про посилення вразливості національних економік до дії зовнішніх чинників (залежно від ступеня інтегрованості економіки у систему міжнародного розподілу праці). Можливості мінімізації негативних наслідків економічної кризи залежать, насамперед, від мобілізації внутрішніх чинників економічного зростання країни, що базується на підвищенні продуктивності праці та забезпечує конкурентоспроможність національної продукції. Тому останнім часом актуалізуються проблеми дослідження продуктивності праці, визначення резервів та шляхів її підвищення в кризових умовах.

Аналіз останніх публікацій. Питання методології аналізу продуктивності праці достатньо ґрунтовно досліджено у наукових працях російських вчених-економістів С. Струмліна, В. Немчинова, П. Маслової, П. Хромова та вітчизняних науковців Д.П. Богині, І. К. Бондар, В.М. Беседіна, Б.М. Данилишина, Е.М. Лібанової, А.П. Ревенка, О.В. Сологуб, Ю.М. Харазишвілі, Л.С. Шевченко та ін. Водночас проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці, що базуються на міжнародних порівняннях та оцінках, були у колі наукових інтересів таких зарубіжних вчених, як А. Нешпорова, Т. Боєрі, Я. Рутковский, що свідчить про значну зацікавленість науковців у визначенні місця України за рівнем продуктивності праці. Разом з тим окремі аспекти цієї проблеми дотепер залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, це стосується специфіки міжнародних порівнянь країн за рівнем продуктивності праці, визначення проблем забезпечення оптимального співвідношення між продуктивністю праці та витратами на робочу силу в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні проблем та перспектив підвищення продуктивності праці, визначенні напрямів її підвищення в кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Концепція гідної праці (decent work), запропонована Міжнародною організацією праці (МОП) як глобальна мета і основна стратегія розвитку

ринку праці, у якості пріоритету визначає досягнення продуктивної зайнятості (productive employment), що повинна забезпечувати достатній для гідного прожиття дохід, сталий економічний розвиток і конкурентоспроможність виробництва та країни загалом. Продуктивність праці й вартість праці на одиницю продукції (labour productivity and unit labour cost) внесено МОП до переліку ключових індикаторів ринку праці (The Key Indicators of the Labour Market (KILM)), які рекомендовані для дослідження та аналізу стану національного ринку праці. Продуктивність праці визначається як узагальнюючий показник результативності праці, що характеризує ефективність її витрат у виробництві та сфері послуг. Згідно з Наказом Міністерства економіки України „Про затвердження Тимчасових методичних рекомендацій розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності” (№ 916 від 26.12.2008 р.) продуктивність праці для міжнародних порівнянь визначають як співвідношення валового внутрішнього продукту (ВВП) за паритетом купівельної спроможності (ПКС) із чисельністю зайнятого населення (за даними обстежень економічної активності населення (Labour Force Survey)).

Міжнародні порівняння показника ВВП (за паритетом купівельної спроможності) на зайнятого, що відображають показник продуктивності праці, дають змогу зробити висновок про істотне відставання України за цим показником не тільки від економічно розвинених країн (Швеції, Німеччини, Франції), а й країн пострадянського простору та Російської Федерації (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка продуктивності праці (ВВП (PPP) в розрахунку на одного зайнятого) у окремих європейських країнах, країнах ЦСЄ та пострадянських країнах, 2001 – 2008 рр. (US\$, at prices and PPPs of current year)

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Чеська Республіка	33324,4	34484,3	37278,9	39878,1	41752,0	44042,3	47413,9	48579,6
Естонія	25338,0	27892,1	30570,0	33675,7	36879,1	38971,7	43115,3	43057,5
Франція	65816,0	68669,6	68120,6	70726,5	74430,7	77019,7	80523,2	81973,3
Німеччина	56252,1	58201,3	60864,4	63436,2	66603,2	69359,4	71824,4	72238,0
Угорщина	32648,2	35485,6	36912,7	39543,9	41143,9	43154,9	45258,3	48122,0
Латвія	22038,8	23522,9	24688,0	26815,2	29182,9	31027,8	34000,9	35277,5
Польща	29512,8	32112,7	33640,2	36071,2	37379,6	38617,3	40974,2	41860,9
Російська Федерація	18455,7	19191,5	21098,4	22957,6	24908,0	27421,2	29735,2	31897,7
Словенія	31874,3	34194,8	35479,6	38341,0	41782,1	45402,9	50247,1	53504,7
Швеція	56663,4	58925,3	61645,6	66485,8	67062,1	70480,4	74236,3	74448,4
Україна*	8983,2	9551,0	10654,5	12207,4	12717,9	14063,2	15483,9	16087,3

* До зайнятого населення у Чеській Республіці, Франції, Німеччині, Польщі, Словенії відносять зайняте населення у віці від 15 та більше років (15+), в Естонії, Угорщині, Латвії – у віці від 15 до 74 років, в Україні – від 15 до 70 років, у Російській Федерації – від 15 до 72 років, у Швеції – від 16 до 64 років. Це ускладнює можливості міжнародного порівняння країн за рівнем продуктивності праці.

Джерело: *розраховано за даними <http://w3.unece.org/pdxweb/Dialog/varval.asp?ma=>*

Це може бути результатом не тільки перебування України протягом досить тривалого проміжку часу у кризовому стані, що призвело до скорочення обсягів ВВП, а й збереження значної частки „тіньової” економіки в країні.

Вітчизняні науковці (зокрема, В.М. Геєць, Л.А. Мусіна), відзначаючи наявність тенденції до ослаблення мотивації до підвищення продуктивності праці, рівня освіти та майстерності з боку працюючих, наводять як аргумент існуючі деформації в оплаті праці, випереджальне зростання у структурі доходів населення частки соціальних трансфертів, порівняно з часткою заробітної плати, протягом останніх років [1, с. 101]. Загалом, це свідчить про усвідомлення суспільством та вітчизняною наукою важливості завдання підвищення продуктивності праці як важливої передумови зростання конкурентоспроможності економіки та існування ряду чинників протидії її зростанню.

Водночас ряд зарубіжних науковців відстоює позицію, згідно з якою Україна значно програє як економічно розвиненим країнам, так і країнам пострадянського простору за темпами продуктивності праці. Зокрема, Я. Рутковський, аргументуючи цю тезу, наводить як найбільш вагомі причини утримання низького рівня продуктивності праці такі: 1) збереження надлишкової чисельності працівників на підприємствах державної форми власності, переважна більшість яких функціонує недостатньо ефективно; 2) значний рівень тінізації економіки; 3) превалювання зайнятості за тими видами економічної діяльності (сільське господарство, транспорт, будівництво), які традиційно характеризуються невисокою продуктивністю праці; 4) відсутність реальної реструктуризації економіки [2, с. 2].

Наявність “тіньової” економіки істотно ускладнює міжнародне порівняння позицій країн пострадянського простору (за винятком країн Балтії) за рівнем продуктивності праці (ВВП (за ПКС) у розрахунку на відпрацьований робочий час). Це обумовлено, насамперед, значним рівнем тінізації цих економік, що, відповідно, впливає на динаміку зростання ВВП, з одного боку, та збереженням достатньо високого рівня зайнятості населення, відсутністю ефективного процесу реструктуризації зайнятості, з іншого.

Продуктивність праці за видами економічної діяльності можна розраховувати на основі розробленої Міністерством економіки України методики, що передбачає використання співвідношення валової доданої вартості (ВДВ) за окремими видами економічної діяльності із чисельністю зайнятого населення за цими видами (за даними обстежень економічної активності населення). Однак певні ускладнення здійснення моніторингу динаміки продуктивності праці викликають зміни у методології, оскільки валова додана вартість обраховується у постійних цінах 2007 року (порівняно з 2001 роком у попередній період часу). Відповідно, більш статистично обґрунтовано зростання продуктивності праці розраховувати через співвідношення ВДВ (у постійних цінах 2007 року) із чисельністю зайнятого населення.

Чисельність зайнятого населення, що характеризує витрати праці для обчислення її продуктивності на макрорівні, визначають за результатами обстеження з питань економічної активності населення. Обстеження здійснює Держкомстат України на постійній основі, його програма ґрунтується на міжнародних стандартах. У зв'язку із суттєвими змінами в програмі обстеження при переході на щоквартальний період спостереження, для коректності динаміки порівнянь доцільно порівнювати з 2000 роком.

За видами економічної діяльності найбільш стабільні темпи зростання продуктивності праці протягом передкризового періоду демонстрували промисловість, діяльність транспорту та зв'язку, сфера торгівлі, ремонту, готелі та ресторани. Натомість, кризовий період вніс суттєві корективи у динаміку галузевих змін продуктивності праці. Зокрема, найбільш стрімке падіння темпів продуктивності праці у 2008 році (порівняно з 2001 роком) було у будівництві (на 11,5%), навіть зважаючи на те, що кризові явища почали

проявлятися лише наприкінці третього кварталу 2008 р. Практично всі види економічної діяльності продемонстрували зниження продуктивності праці (за винятком діяльності транспорту та зв'язку), що віддзеркалює кризові тенденції в економіці (табл. 2).

Однак, враховуючи значне відставання України від країн Центральної та Східної Європи за рівнем заробітної плати, достатньо логічним виглядає утримання невисокого рівня продуктивності праці (ВВП (за ПКС) у розрахунку на одного зайнятого) протягом останніх років. А порівняння базових індексів змін продуктивності праці (2001 = 100%) свідчить про істотні зміни у динаміці цього показника в Україні (порівняно із сусідніми країнами).

Таблиця 2

Темпи змін продуктивності праці за видами економічної діяльності (2001=100%)

Види економічної діяльності	2002/ 2001	2003/ 2001	2004/ 2001	2005/ 2001	2006/ 2001	2007/ 2001	2008/ 2001
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Рибальство, рибництво	102,3	91,5	111,2	111,5	126,5	124,7	152,5
Промисловість	111,1	129,3	144,3	145,9	159,0	174,1	172,6
Будівництво	100,5	129,6	144,1	120,4	115,5	126,4	88,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	100,7	118,5	128,0	105,1	119,9	133,2	132,7
Діяльність транспорту та зв'язку	105,2	116,3	128,4	136,5	144,1	155,0	168,3
Освіта	99,0	108,8	108,3	107,0	107,9	105,4	104,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	104,7	113,5	116,9	116,5	119,4	119,2	117,1
Всього	105,2	115,6	130,3	128,3	136,2	145,9	145,4

Джерело: дані Держкомстату України //www.ukrstat.gov.ua

За темпами змін продуктивності праці у докризовий період Україна не настільки кардинально відрізнялася від країн ЦСЄ і, у певний період часу, навіть демонструвала більш швидкі темпи зростання. Це може бути пояснено значним відставанням України за даним показником не тільки від економічно розвинених країн, а й сусідніх країн пострадянського простору, розвиток яких відзначався позитивною динамікою (порівняно з Україною, що перебувала у стані трансформаційної кризи саме протягом означеного базового періоду (2001 р.)). За розрахунками Е.М. Лібанової, Україна відставала лише від Російської Федерації та Болгарії за темпами зростання продуктивності праці, тоді як від інших країн пострадянського простору більшою мірою відставала за темпами зростання заробітної плати [3, с. 9].

Фактично підтверджує зазначений вище висновок здійснене Ю.М. Харазішвілі порівняння середньорічних темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці у реальному вимірі, розрахованих за одним ціновим індексом (з використанням відповідних дефляторів ВВП (ВДВ) галузей). За його оцінками, зростання заробітної плати відстає (за винятком транспорту) від зростання продуктивності праці по основних видах економічної діяльності. При цьому автор стверджує, що, за наявності "тіньової" складової економіки, номінальне та реальне зростання заробітної плати ще не означає підвищення життєвого рівня населення країни (частки ФОП найманих працівників у ВВП чи ВДВ) [4, с. 20].

Цілком логічними є аргументи відомого російського вченого-економіста Р. Капелюшнікова стосовно оптимального та реального співвідношення темпів росту продуктивності праці та заробітної плати, які він наводить для обґрунтування такого співвідношення у Російській Федерації [5, с. 62]. На його погляд, не зовсім коректно при визначенні вартості робочої сили для підприємства порівнювати продуктивність та реальну заробітну плату, отримані з використанням різних дефляторів. Саме виходячи із вищезазначеного він виокремлює *producer real wage* (реальну заробітну плату для виробника), яка відображає зміну вартості робочої сили з боку фірми, та *consumer real wage* (реальну заробітну плату для споживача), що віддзеркалює зміну купівельної спроможності плати за робочу силу з позиції найманих працівників. І зазначає, що задля отримання коректніших оцінок співвідношення темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати необхідно використовувати дані стосовно змін *producer real wage*. Виходячи із даних проведеного аналізу, що базувався на альтернативних оцінках реальної оплати праці та питомих витрат на робочу силу (на базі системи національних рахунків та опитувань підприємців), було зроблено авторські висновки щодо зростання *consumer real wage* (реальної заробітної плати для споживача) порівняно з *producer real wage* (реальною заробітною платою для виробника).

Враховуючи, що важливим для зростання конкурентоспроможності національної економіки є забезпечення пропорцій між темпами змін продуктивності праці та заробітної плати, необхідно проаналізувати економічний зміст заробітної плати. Згідно з резолюцією, затвердженою XI Міжнародною конференцією зі статистики праці МОП у жовтні 1966 р., вартість робочої сили визначається як розмір фактичних видатків наймача на найм робочої сили, до складу яких віднесено:

- оплату виконаної роботи (грошову заробітну плату);
- витрати на оплачуваний, але не відпрацьований робочий час;
- премії та нерегулярні виплати; заробітна плата в натуральній формі;
- пільги, послуги, допомоги в усіх формах (натуральній і грошовій);
- соціальні витрати підприємств (на соціальне забезпечення, на професійне навчання та оплату житла працівників);
- інші витрати.

Економічний зміст заробітної плати як невід'ємної складової вартості робочої сили полягає в тому, що роботодавець повинен забезпечувати не тільки своєчасність її виплати, а й надходження усіх соціальних виплат, що стосуються найму робочої сили. Це не тільки гарантування виплати заробітної плати, а й фінансування витрат на підготовку робочої сили, підвищення її професійно-кваліфікаційного рівня. Наявність гарантованих роботодавцем можливостей повноцінного відтворення робочої сили працівників стимулює їх до високопродуктивної праці. Водночас зростання витрат роботодавця на робочу силу неминуче прискорює впровадження працезберігаючих технологій, що забезпечить технологічну основу зростання і внутрішньофірмової, і суспільної продуктивності праці.

Вартість праці на одиницю продукції (трудомісткість) відображає прямий зв'язок між продуктивністю та витратами праці на виробництво продукції. При цьому вартість праці має включати не лише заробітну плату чи винагороду, а й усі інші витрати роботодавців на працю, зокрема внески в систему соціального страхування. Збільшення вартості праці на одиницю продукції свідчить про зростання винагороди за трудовий внесок у виробництво. З другого боку, коли збільшення вартості праці на одиницю продукції перевищує зростання продуктивності праці, це може загрожувати конкурентоспроможності країни, якщо не компенсується скороченням інших витрат.

Аналіз витрат підприємства на робочу силу за видами економічної діяльності можливий лише на основі даних вибіркового обстеження Державного комітету статистики України, проведеного у 2006 році. Відсутність більш наближених за часом даних, неохо-

пленість сільськогосподарських підприємств цим обстеженням, неможливість порівняння зміни показників у динаміці суттєво ускладнює можливість отримання достовірних та порівнюваних даних стосовно витрат підприємств на робочу силу. Водночас навіть наявні дані стосовно розподілу витрат підприємств на робочу силу у 2006 році свідчать про незначні відрахування роботодавців на підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників (0,2% від загального обсягу) як важливої передумови підвищення продуктивності праці (рис. 1).

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Рис. 1. Розподіл витрат підприємств на робочу силу у 2006 році

Перебування переважної більшості вітчизняних підприємств у кризовому стані протягом 2008–2009 рр. обумовило необхідність пошуку альтернативних можливостей економії на витратах (передусім, це стосувалося стрімкого зростання обсягів заборгованості з виплати заробітної плати, використання практики вимушеної неповної зайнятості та зменшення витрат на підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників). Це дає підстави стверджувати, що ситуація з розподілом витрат підприємств на робочу силу, яка спостерігалася у 2006 р., значно погіршилася. Ускладнення фінансового стану підприємств відбувалося на фоні необхідності своєчасних розрахунків з постачальниками ресурсів, і одним з єдиних варіантів вирішення цієї проблеми для підприємств було збільшення обсягів заборгованості з виплати заробітної плати. Відповідно, можливості для зростання як продуктивності праці, так і заробітної плати були обмеженими.

На макрорівні динаміка вартості праці на одиницю продукції загалом відповідає зміні структурної частки оплати праці найманих працівників у ВВП – фактично це і є співвідношення вартості праці (включно з внесками по соціальному страхуванню) з обсягом ВВП. Аналіз змін частки оплати праці у ВВП та продуктивності праці (ВДВ на зайнятого) протягом 2001–2008 рр. свідчить про її поступове збільшення – з 42,3% у 2001 році до 49,6% у 2008 році. Водночас це зростання не виглядає настільки значимим, якщо проаналізувати зміну частки заробітної плати (без урахування частки фактичних та умовно обчислених внесків наймачів на соціальне страхування). Зокрема, частка заробітної плати у ВВП зменшилася з 37,2% у 2006 році до 36,6% у докризовому 2008 році, при одночасному збільшенні частки внесків наймачів на соціальне страхування з 12,1% до 12,9%.

Це свідчить про збільшення розриву між *consumer real wage* (реальною заробітною платою для споживача) та *producer real wage* (реальною заробітною платою для виробника), характерною також для економіки України. Відповідно, це значно ускладнює пошук адекватного співвідношення між темпами зростання продуктивності праці та заробітної плати, оскільки методологічна неузгодженість призводить до збільшення похибки в оцінках цих показників. Саме тому пріоритетного значення набуває удосконалення методологічної бази оцінювання співвідношення продуктивності праці та заробітної плати у напрямі розмежування реальної заробітної плати з позицій виробника та споживача. Не менш важливим є визначення пропорцій по темпах зростання продуктивності праці та заробітної плати. Зокрема, в умовах рецесії економічно розвинені країни намагаються економити на витратах, однак в той же час запроваджують програми, спрямовані на компенсацію працівникам зменшення їхніх доходів, і реалізують їх одночасно із заходами, що передбачають скорочення робочого часу працівників (програми „часткового безробіття” у Франції, програми „економічного/тимчасового безробіття” у Бельгії) [6, с. 3]. Це свідчить про намагання урядів країн утримувати стабільним рівень заробітних плат (при одночасному стимулюванні підвищення продуктивності праці).

Проблеми визначення пропорцій по темпах зростання продуктивності праці та заробітної плати характерні не тільки для країн пострадянського простору. Зокрема, намагаючись мінімізувати кількість некоректних зіставлень динаміки продуктивності праці та заробітної плати в Сполучених Штатах Америки, голова Бюро економічного аналізу М. Фелдстайн визначив ряд недоліків, характерних для оцінювання цього співвідношення. По-перше, це використання індексу споживчих цін, а не дефлятора випуску – при підрахунку реальної заробітної плати. По-друге, переважне застосування звуженого показника заробітної плати, що не враховує додаткові виплати (*fringe benefits*) [7, с. 2]. Це свідчить про наявність дискусійних моментів при розрахунках темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати, характерних не тільки для країн пострадянського простору, що, відповідно, потребує адекватного реагування з боку держави.

Висновки. Таким чином, відсутність стимулів до впровадження енергозберігаючих технологій в Україні, слабка інноваційна активність підприємств та обмеженість фінансових ресурсів обумовлюють незацікавленість вітчизняних роботодавців у збільшенні витрат на робочу силу. Загалом, динаміка змін продуктивності праці свідчить, що в Україні є величезні резерви для її підвищення, передусім, збільшення частки доданої вартості у випуску шляхом зміни структури операційних витрат: зростання вартості праці та скорочення інших видів витрат (особливо товарно-матеріальних). Водночас слід відзначити, що важливими напрямками підвищення продуктивності праці в Україні є такі:

- посилення значення інтенсивних важелів економічного зростання, що призводитиме до зменшення частки товарно-матеріальних витрат в операційних витратах;
- стимулювання роботодавців до впровадження енергозберігаючих технологій та технічних нововведень з метою збільшення частки витрат на робочу силу у структурі операційних витрат;
- реструктуризація зайнятості у напрямі збільшення частки інноваційної праці, що передбачає необхідність систематичного підвищення продуктивності праці, на противагу зайнятості за малопродуктивними формами економічної діяльності;
- зменшення частки “тіньової” економіки, протидія тінізації доходів;
- забезпечення відтворювальної та стимулюючої функцій заробітної плати,

підвищення соціальних стандартів, зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму.

Джерела

1. *Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. К.: Фенікс, 2007. 556 с.*
2. *Ukraine Jobs Study. Fostering Productivity and Job Creation. Report No. 32721-UA // World Bank, Human Development Sector Unit. February 10, 2006. – P. 2.*
3. *Лібанова Е.М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. –2008. – № 2. – С. 5 – 19.*
4. *Харазішвілі Ю. М. Системне моделювання важелів регулювання економічного зростання України. Автореферат дис. на здобуття ступеня докт. екон. наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 2009. 39 с.*
5. *Капелюшников Р. Производительность труда и стоимость рабочей силы: как рождаются статистические иллюзии // Вопросы экономики. 2009. № 4. С. 59–79.*
6. *Glassner V. Plant-level responses to the crisis: can jobs be saved by working less? / Glassner V. Galgóczi B. // ETUI Policy Brief European Economic and Employment Policy. Brussels : ETUI aisbl, 2009. – Issue 1/2009. P. 1–7.*
7. *Feldstein M. Did Wages Reflect Growth Productivity? // NBER Working Paper. 2008. No 13953. P. 2.*

Анотація. У статті досліджуються методичні підходи до визначення місця України у рейтингу країн за рівнем продуктивності праці, співвідношення її темпів з темпами змін заробітної плати, аналізується сучасний стан, проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці в умовах економічної кризи.

Аннотация. В статье исследуются методические подходы к определению места Украины в рейтинге стран по уровню производительности труда, соотношения ее темпов с темпами изменений заработной платы, анализируется современное состояние, проблемы и перспективы повышения производительности труда в условиях экономического кризиса.

Summary. Main methodological approaches to the defining of the position of Ukraine in international rating by productivity level are analyzed. In article the general proportions of correlation between productivity rates and real wage rates are investigated. It was defined that the methodological troubles and problems exist at the current stages of development and it's characteristic for different countries. The main problems and perspectives of productivity growth under conditions of economic crisis are analyzed. General trends of the improvement of statistical estimation and perspectives of productivity growth and real wage growth were proposed in article.

Ключові слова: продуктивність праці, реальна заробітна плата, статистична оцінка, вартість робочої сили, конкурентоспроможність економіки.

Ключевые слова: производительность труда, реальная заработная плата, статистическая оценка, стоимость рабочей силы, конкурентоспособность экономики.

Key words: productivity growth, real wage growth, statistical estimates, labour cost, competitiveness of economy.

Стаття надійшла до редакції журналу 25.08.2010 р.